

ТИМУР ЖЕЛДАК
ІСТОРІЯ
ЧЕМПІОНАТІВ
ЄВРОПИ З
ФУТБОЛУ

Харків
«Фоліо»
2016

Розділ 1

ЄВРО-1960. ПЕРША І ЄДИНА ПЕРЕМОГА

ІСТОРІЯ ДО ЄВРО

Сьогодні важко уявити людину — не обов'язково вболівальника — яка б не чула про Чемпіонати Європи з футболу. Усім відомо про змагання, що проводяться раз на чотири роки.

Для когось це «рік Олімпіади» (Чемпіонати Європи проводяться, як правило, за місяць-півтора до головного спортивного форуму чотириліття). Але для справжніх шанувальників футболу це змагання вже давно затьмарило олімпійський турнір (якщо говорити про його футбольну складову) як за силою команд, що беруть участь, так і за градусом пристрастей, інтригою й престижем виграшу турніру. Може скластися враження, що Чемпіонати Європи — ледь не одне з найстарших світових футбольних змагань. Та і як може бути інакше, адже футбол — європейського походження, а провідні європейські чемпіонати розігруються вже півтора сторіччя.

Сьогодні важко повірити, але Чемпіонат Європи — один з наймолодших турнірів. Він з'явився завдяки наполегливості декількох ентузіастів на 30 років пізніше Чемпіонату світу. На той час збірні в Латинській Америці вже 44 роки змагалися в континентальних змаганнях. Коли перші європейські національні команди зійшлися в першому матчі за право називатися найсильнішими на континенті, уже кілька років розігрувалися Кубок Чемпіонів УЄФА й Кубок Ярмарків, що став згодом Кубком УЄФА.

Слід визнати, що з'явився турнір європейських футбольних збірних не стільки «завдяки», скільки «всупереч» бажанню федерацій провідних європейських країн, які ремствували... на надмірну перевантаженість футболістів, яким доводилося грати — ви не повірите! — до 40 матчів на сезон. Для порівняння — сьогодні лідери європейських грандів, якщо залучаються до ігор збірної, можуть брати участь у 70—80 матчах за рік.

Справжня ж причина, природно, фінансового характеру, крилася набагато глибше — у порівнянні із внутрішніми чемпіонатами або навіть жорстко регламентованими міжнародними змаганнями на рівні клубів, європейська першість, що складалася з декількох матчів із чітко не окресленими часовими рамками й сумнівним статусом, мало приваблювала «грошові» федерації ФРН, Італії, Голландії, а також усі британські федерації. Вони довгий час «динамили» сам процес затвердження Європейською футбольною асоціацією регламенту змагання, а потім довгий час відмовлялися брати в ньому участь.

Чемпіонат, а точніше Кубок Європи — так змагання називалося споконвічно — зобов'язаний своїй появі двом французам: батькові й синові Делоне. Перший — Анрі Делоне — будучи генеральним секретарем Французької федерації футболу, запропонував проводити першість найсильніших команд континенту раз на чотири роки. Другий, П'єр Делоне, підхопивши справу

батька, витратив довгих шість років на те, аби скласти регламент, умовити скептиків і домогтися-таки проведення першого Кубка.

Помилкою Анрі Делоне футбольні історики називають пропозицію про проведення європейських першостей на конгресі ФІФА у 1927 році, на якому обговорювався регламент і схема проведення іншого турніру, що зароджувався, — Чемпіонату світу. Француза просто не стали слухати, тому що всесвітній футбольний турнір залучав більше уваги — як у фінансовому плані, так і в плані широкої участі збірних різних країн. Тим же представником Америки було абсолютно байдуже, чи до того, буде в Європі якийсь кубок, чи ні.

Ще однією проблемою для європейських футбольних ентузіастів слід уважати відсутність власної Європейської футбольної асоціації, яка з'явиться лише за чверть століття.

Ідея була похована надовго, і головною причиною тому стала Друга світова війна. Однак, вийшовши з неї, футбольні функціонери Старого Світу повернулися до ідеї всеєвропейського футбольного турніру. Не в останню чергу це було пов'язане з післявоєнними війнами, зокрема — з появою ідеї єдиної Європи.

Було б несправедливим не згадати в контексті створення УЄФА й установи Кубка Європи італійця Отторіно Барассі. Саме президент Італійської федерації футболу подав на розгляд ФІФА у 1951 році свій варіант проекту турніру європейських збірних команд. Однак, як і у 1927-му, Міжнародна федерація футбольних асоціацій проігнорувала запропонований проект.

Зараз, через більш піввіку, важко зрозуміти аргументацію Жуля Ріме — легендарного Президента ФІФА 1921—1954 років, іменем якого названий кубок, що вручається команді-переможниці Чемпіонату світу. Однак, як і пропозиція Анрі Делоне, проект Отторіно Барассі француз назвав «несвоєчасним і таким, що потребує ретельної доробки».

Барассі був не з тих людей, які, отримавши відкоша, складають руки й чекають подарунків від долі. Італійський функціонер, до речі, відомий тим, що 10 років ховав від італійських і німецьких фашистів статуетку «Золотої богині» (що тоді ще не отримала ім'я Жуля Ріме), виграну збірною Італії на останньому передвоєнному Чемпіонаті світу в 1938 році.

Отож, Барассі почав проводити активні консультації з Анрі Делоне, його сином П'єром, на той момент очільником Французької футбольної асоціації, а також із ще одним ентузіастом — секретарем Бельгійського королівського футбольного союзу Жозе Краєм. У результаті на історичній конференції 15 червня 1954 р. у Базелі було проголошене створення Європейського союзу футбольних асоціацій (УЄФА). Першим президентом УЄФА став датчанин Еббе Шварц, генеральним секретарем — Анрі Делоне.

Але навіть після створення УЄФА справа із проведенням першого змагання європейських збірних ішла туго й кілька разів заходила в глухий кут. У 1955 році помер Делоне-старший, а керівництво УЄФА виявило нерішучість перед могутньою ФІФА, запропонувавши формат змагання європейських збірних у вигляді відбіркового турніру до Чемпіонату світу. Ця ідея не сподобалася як багатим федераціям, що любіювали клубні турніри, так і Отторіно Барассі, який наполягав на самостійному, а головне — самодостатньому турнірі.

Крок уперед було зроблено 27 березня 1957 року, коли на черговому засіданні виконкому УЄФА в Кельні був анонсований турнір під назвою Кубок європейських націй. Однак Голландська, Німецька й Британська футбольні асоціації влітку того ж року голосували категорично проти появи такого турніру.

Переломити ситуацію П'єру Делоне, Барассі, Шварцу і їхнім однодумцям удалося лише рік по тому — історичне рішення про проведення першого Кубка європейських націй з футболу було прийнято 15 голосами проти семи при восьми федераціях, що утрималися. На подяку батькові-натхненникові турніру головний приз змагань — кубок, виготовлений французьким ювеліром Шобійоном з литого срібла, Еббе Шварц запропонував назвати Кубком Анрі Делоне.

А вже 6 червня 1958 року відбулося жеребкування відбіркового циклу першого Кубка європейських націй — Кубка Анрі Делоне.

ПЕРШИЙ ВІДБІРКОВИЙ РАУНД. НЕЗАКОННІ ЗАМІНИ Й ПЕНАЛЬТІ ВІД ВОРОТАРЯ

Оскільки в першому відбірковому циклі вирішили взяти участь представники всього 17 країн з 25 футбольних асоціацій, що входили на той момент у Європейський футбольний союз (ФРН, Голландія, Італія й британські федерації вирішили ігнорувати турнір), для розіграшу був використаний наступний формат:

— один кваліфікаційний раунд (у ньому випало поміряться силами команд Ірландії й Чехословаччини);

— два раунди (1/8 і 1/4 фіналу) зі спарених матчів на полі кожної з команд;

— фінальний турнір по кубковій системі з півфіналів, фіналу й матчу за третє місце на полях однієї із країн-півфіналістів.

Єдине, що не вирішувалося виконавчим комітетом УЄФА в ті далекі роки — це розклад матчів. Тобто європейський футбольний союз провів жеребкування, а далі нехай собі грають, коли домовляться між собою безпосередньо федерації команд-учасників. Аби тільки до початку фінальної частини Кубка встигнули.

Саме така вільність у визначенні строків, довгі переговори між футбольними федераціями Чехословаччини й Ірландії, а також бажання радянського спортивного керівництва бути «поперед планети всієї» і привели до того, що перший матч в історії Чемпіонатів Європи відбувся саме в Москві, у Лужниках, на Центральному стадіоні ім. В.І. Леніна при 100 000 глядачів, де радянська дружина під керівництвом Гаврила Качаліна приймала збірну Угорщини.

Слід нагадати, що в середині минулого століття угорці були одними із законодавців футбольної моди, стабільно добиралися до фіналів або півфіналів престижних міжнародних турнірів. Однак на перший відбірковий матч у Москву гості приїхали не в найсильнішому складі, без знаменитих воротаря Дьюди Грошича, півзахисника Йозефа Божика й форварда Нандора Хидекути. Проте у складі угорців виблискував ще молодий Лайош Тічи, що зарекомендував себе з гарної сторони на Чемпіонаті світу в Швеції. За два роки він стане

зіркою збірної Угорщини на олімпійському турнірі. Поки ж радянська команда, що не мала права на поразку, домінувала по всіх статтях.

Перший гол в історії чемпіонатів Європи забив нападник збірної СРСР і московського «Спартака» Анатолій Ільїн. Трапилася ця подія вже на 4-й хвилині зустрічі з угорцями: Валентин Іванов пройшов правим флангом і прострелив у штрафну. Центральний захисник угорців Ференц Шипош м'яч перехопив, але навісось пустився у обводку поблизу власної воротарської. Ільїн шулікою накинувся на угорця, двома торканнями відібравши в того м'яч і вразивши ціль. У сьогоднішньому футболі такий гол був би неможливий через значно вищі швидкості та значно розвинутіший атлетизм гравців, але що було — те було. Ну і, скажімо відверто, хвилини слави радянського футболу забувати не варто.

До кінця матчу збірна СРСР ще двічі вразила ворота гостей, продемонструвавши в такий спосіб свою впевнену перевагу. Другий гол радянської команди провів Слава Метревелі потужним ударом з 12 метрів прямо в «дев'ятку». Третій м'яч став ще одним наглядним матеріалом для підручників футбольної естетики: після триходівки на підступах до штрафного майданчика московський торпедівець Валентин Іванов вискочив сам на сам, обіграв голкіпера й закотив м'яча у порожні ворота.

На створення переваги в три м'ячі радянська команда витратила ледь більше півгодини. Не дивно, що в другому таймі господарі відверто догравали матч і навіть дозволили угорцям незадовго до фінального свистка забити гол престижу.

Зустріч відповідних збірних Угорщини й СРСР відбулася рівно за рік. До цього двобою збірна СРСР підійшла з новим тренером. Замість Гаврила Качаліна, звільненого після розгромної поразки 0:5 від англійців у товариському матчі на «Уемблі», керувати радянською збіроною був призначений Михайло Якушин.

На цей матч угорці зібрали всіх найсильніших гравців, що не особливо допомогло. Властиво в безперервних, хоча і не дуже акцентованих, атаках збірна Угорщини провела лише перший тайм. А наприкінці години гри стався момент, що змінив хід двобою, зламавши моральний дух господарів: четверо радянських футболістів утекли в контратаку, і київський динамовець Юрій Войнов наніс сильний точний удар з-за меж штрафного майданчика. Голкіпер угорців Грошич виявився безпорадним.

Фактично, після цього моменту угорці здалися, а збірна СРСР стала чекати свого суперника по чвертьфіналу. Чвертьфіналу, який так і не відбувся, але про це трохи пізніше, адже й на початковій стадії відбулася маса цікавих подій, що зайняли гідне місце в європейській футбольній історії.

Нарешті, на вісім місяців пізніше, ніж перші зустрічі 1/8 фіналу, відбувся перший кваліфікаційний матч. Не пощастило з жеребкуванням, як уже було сказано, чехословакам та ірландцям. Тобто першим скоріше все-таки пощастило, а от збірна Ірландії так і не взяла участі в основній сітці турніру.

Між тим, почалося все доволі оптимістично для хлопців із Зеленого острова — у Дубліні команда господарів обіграла досить сильну збірну Чехословаччини 2:0. Але мітч у відповідь у Братиславі не залишив представникам острівної держави жодних шансів — 4:0 на користь Чехословаччини.

Слід зазначити, що протистояння цих двох збірних увійшло в історію одразу з кількох причин. По-перше, на 23-й хвилині першого матчу відбулася заміна травмованого Густава Мраза на Іржі Хільдебранда. Ну й що такого, запитаєте ви, хіба мало на чемпіонатах Європи проводиться замін? Нагадаємо, що аж до 1968 року на всіх змаганнях під егідою УЄФА й ФІФА поняття заміни не було. Тобто заміни офіційно не дозволялися, а отже, були заборонені. Однак ірландці із чехословаками ще до матчу домовилися про право замінити гравця, якщо він одержав травму. Нічого не зміг їм заперечити й бельгійський арбітр Люсьєн Ван-Нюффель. Таким чином, чех Хільдебранд увійшов в історію чемпіонатів Європи як єдиний гравець, який вийшов на «нелегальну» заміну.

Цікавим випадком відзначилася й повторна гра цих команд, що закінчилася переконливим реваншем чехословаків. Воротар переможців — Імрих Стахо — став першим і до нинішнього часу єдиним воротарем в історії чемпіонатів Європи, який уразив ворота суперника. Він провів гол з пенальті вже на третій хвилині гри.

У двобоях стадії 1/8 фіналу також відбулося чимало цікавих подій. У грі Румунія—Туреччина був травмований воротар гостей Тургай Шерен. Румунська сторона була не проти проведення заміни, однак вето на джентльменське рішення наклав швейцарський арбітр Готфрід Дінст. Голкіпера винесли з поля на ношах, а місце у воротах зайняв нападник Джан Барту. Зіграти із воротарською надійністю він не зміг, тому румуни за останні 30 хвилин матчу наколотили туркам три м'ячі. У матчі-відповіді турки практично «дістали» румунів — 2:0, однак після цього зайво квапилися й практично не створили жодного небезпечного моменту. Румуни ж відверто тягли час, вибиваючи м'яча на трибуни й подовгу катаючи його на своїй половині поля.

Один з фаворитів турніру, збірна Франції, легко розібралася із греками — у першому матчі цих команд у Парижі господарі «вистрілювали» серіями по три м'ячі: спочатку з 23-й по 29-ту хвилину, а потім — з 85-ї по 88-му. Як результат — рекорд результативності в одному матчі й рекорд великого рахунку. Перший буде побитий уже за два роки при особистій участі тих таки французів, другий — протримається сорок чотири роки.

Матч-відповідь у Греції також увійшов до історії: єдиним голом греків у цій грі став автогол французького захисника Марше. Таким чином, Марше став першим футболістом в історії чемпіонатів Європи, який забив гол у власні ворота.

В інших парах усе склалося більш-менш рівно: сильніші збірні Австрії, Югославії, Португалії, Іспанії й Чехословаччини перемогли без проблем команди рангом нижче — відповідно Норвегію, Болгарію, НДР, Польщу та Данію.

Усі матчі кваліфікації й 1/8 фіналу

Кваліфікаційний матч

5 квітня 1959, Дублін. Ірландія—Чехословаччина 2:0 (Туохі 22', Кентуелл 42' пен.).

10 травня 1959, Братислава. Чехословаччина—Ірландія 4:0 (Стахо 3' — пен., Бубернік 57', Павлович 67', Долинський 75').

ЗМІСТ

Розділ 1. ЄВРО-1960. Перша і єдина перемога	3
Розділ 2. ЄВРО-1964. За півкроку до повторення успіху	21
Розділ 3. ЄВРО-1968. Чемпіонат замість Кубка і свято «катеначчо»	41
Розділ 4. ЄВРО-1972. У футбол грають 22 людини, а виграють німці	67
Розділ 5. І гранди бувають биті, і чемпіонами стають по пенальті	92
Розділ 6. Розширення на догоду прибутку	116
Розділ 7. Чемпіонат одного гравця — ще не Президента, але вже Короля	140
Розділ 8. Останнє свято радянського футболу	164
Розділ 9. З пляжів — на ЄВРО, за перемогою	187
Розділ 10. Світ змінюється, і ЄВРО разом з ним	211
Розділ 11. Перший «Чемпіонат на двох»	242
Розділ 12. «Сто до одного», або Порядок сильніший за клас	277
Розділ 13. Уроки іспанської	311
Глава 14. Drang nach Osten	349
Замість післямови	392
Література	394